

Odgovor zašto je režim bio potpuno nesposoban da zadrži bar minimum lojalnosti za opstanak mora biti iznad hipotetičkog. Odmereno sagledavanje uloge Gorbačova ne sme potceniti kumulativni učinak dugog laganog procesa posvakodnevljavanja harizme čime se može donekle objasniti samo naizgled naglo rasulo KP SSSR-a. Poluharizmatički odnos podvlašćenih prema vođi i partiji bio je važan društvenointegrativni segment socijalizma koji se ne može svesti na totalitarnu prinudu. Lojalnost režimu i ideologiji počivala je na osvedočenom oslobodilačkom učinku partije i na u istoriji najvećoj vertikalnoj pokretljivosti, a od vanskistovskih činilaca na snazi epohalne levičarske svesti 20. veka, čija je prirodnopravna legitimnost počivala na protivljenju ratu i kolonijalizmu. Premda se jačanje i slabljenje levičarske epohalne svesti ne može svesti na kolebanje ugleda SSSR-a, zbivanja u ovoj zemlji bila su od ključnog značaja za snagu levice u svetu. Od stabilnosti autoritarnog SSSR-a zavisila je i uticajnost demokratske levice. Veberijanski rečeno vitalnost režima realnog socijalizma zavisila je od naročitog odnosa između "svetog" i "profanog", harizmatičkih sadržaja i dnevnog učinka ideologije. Hruščov je započeo, a Brežnjev je imao odlučujuću ulogu u razbijanju napetosti i regulisanju drugačijeg odnosa između ovih komponenti. Težnja za višim standardom je s vremenom potiskivala svetost revolucije. Još je Hruščovljevo pomeranje klasne borbe na drugo mesto bio početak ideološkog narušavanja neprikosnovenosti politike čiji je integritet počivao na redovnim propagandnim parolama da je društvena realnost manje stvarna od partijski disciplinovane sugerisane realnosti. Ali tek je Brežnjev pomirio harizmu ideologije sa idejom realno postojećeg socijalizma i dozvolio mirenje posebnih privatnih interesa članova partije sa opštim partijskim transcendentnim interesima (Jowitt 1997). Dakle, perestrojka je dobrim delom kumulativni rezultat dugog procesa posvakodnevljavanja harizme komunističke partije i njene ideologije (zasićenost ideologijom kod stručnjaka i novih generacija). To je bila nevidljiva osnova sloma socijalizma i poodmakla realnost sa kojom se suočio Gorbačov.

U svetlu ovako viđenog procesa uloga Gorbačova izgleda manje prekretnička. Ipak su ocene njegove ličnosti različite. Još za vreme perestrojke sovjetolozi su ga različito ocenjivali. Institucionalisti i personalisti su mu davali velike šanse, dok su strukturalisti (koji su tumačili razvojne mogućnosti ne toliko aktivnostima uticajnih pojedinaca koliko društvenim i privrednim strukturnim uslovima zemlje) bili pesimisti (Beyme 1998, b S. 29). M. Raš (Rush) je Gorbačova video kao socijaldemokratsko ostrvo unutar KP SSSR-a i mudrog kada je bilo potrebno prikriti vlastita istinska ubeđenja i karakter, R. Pajps naprotiv kao "tipičnog produkta sovjetske nomenklature". A. Braun (Brown) posmatra Gorbačova kao evolucionistu, a ne kao revolucionara, tj. kao pragmatičara, a ne kao ideologa i političara, "zato što je spojio temperament reformiste sa velikom sposobnošću za učenje i kompromis". Džovit drži da je Pajpsova ocena Gorbačova, kao tipičnog aparatčika, besmislena, uprkos tome što je on kao takav bio priznat u vrhu. Bio je aparatčik jedino po tome što je raspolagao harizmom službe (kao neprikosnoveni gensek). Gorbačov nije bio borački kadar kao Žukov, niti ideolog kao Lenjin i Suslov, a nije bio ni tehnokrat kao Brežnjev. Uostalom u Brežnjevovom vremenu sjajni teoretičar nikada ne bi mogao da proдре u vrh partije, pa to nije bio ni kanal uspona Gorbačeva. Doduše to nije bio ni Staljin u periodu kada su ideolozi imali daleko veću ulogu. Nije nebitno što ni Gorbačov, kaoni Staljin u početku nisu viđeni kao pretnja partiji. Obojica su u početku bili "tipični produkti", ali su pokrenuli iznenađujuće pravce otvorivši puteve daleke od zacrtanih. Prvi je uništio stare boljševika, a drugi svekoliku tradiciju boljševizma. I po stilu rukovođenja Gorbačov se razlikovao od svojih prethodnika, jer se elastičnije prilagođavao duhu vremena. Impulsivni